

Skultéty Viktor

A SZERV ÉS A SZUBJEKTUM

A jezsuita illegalitás Magyarországon
1951–1954 között

Bevezető

A közelmúlt történetét vizsgáló kutatónak megadatik a lehetőség, hogy a történelem levéltárakban porosodó, „hivatalos” dokumentumait összevesse a gyarlónak tartott, de sokszor meglepően élénk emberi emlékezet produkumaival. Ez a módszer különösen akkor érdekes, ha a kétféle forrás eredendően hordoz nézőpontbeli és értelmezésbeli különbözőségeket.

A tanulmány arra keresi a választ, hogy a jezsuita rend milyen problémákkal szembesült az illegalitás kezdeti szakaszában. Mik voltak azok a nehézségek, amikkel a rend magyarországi vezetőjeként P. Pálos Antalnak szembe kellett néznie, és ezek hogyan jelentkeztek a mindennapokban? Elsődlegesen a rend működésére és a működéssel kapcsolatos kérdésekre koncentráltam, arra voltam kíváncsi, hogy P. Pálosnak milyen fel-

---

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani P. Pálos Antal, volt jezsuita provinciálisnak, aki türelmesen és részletesen válaszolt minden kérdésemre és rendelkezéseimre bocsátott minden olyan anyagot, ami a korszakra vonatkozóan a birtokában volt. Beleértve azt a 34 provinciális levelet is, amit *Röshely* címmel gyűjtött össze, és máshol nem olvasható. Köszönettel tartozom továbbá Rabner M. Jánosnak, az 1956-os Intézet igazgatójának szakmai segítségéért.

adatokot kellett ellátnia, milyen problémákat kellett ahhoz megoldania, hogy a jezsuita rendet – mint illegális, de továbbra is működni akaró szervezetet – irányíthassa és összeharthatassa.

A dolgozat két részében különböző nézőpontból közelítem ezeket a kérdéseket. Az első rész az 1950. évi 34. számú rendelet értelmében illegállássá váló jezsuita rend kezdeti éveinek Történelmi Hivatalban fellelhető, ÁVH-s megfigyelési anyagára épül. A Szerv látókörébe P. Csávossy Elemér² jezsuita provinciális munkatársaként került be P. Pálos Antal, a vizsgált időszak tartományfőnöke. A tanulmányhoz a megfigyelés kezdetétől az ítéletig terjedő anyagot használtam fel.³

A második részben (a kihallgatási jegyzőkönyvek és fogdahálózati jelentések ellenpontjaként) a rend történetét P. Pálos személyes emlékei, illetve provinciálissága alatt írt Magyarországon kiadatlan levelei alapján rekonstruálom. Pálos atyával készített interjúanyagon és a leveleken kívül felhasználtam P. Pálos *Viharok, részben át* című rend- és egyháztörténelmi írását,⁴ valamint az *Üldözött jezsuiták emlékiratai* című kötetből a korszakra vonatkozó visszaemlékezéseit.⁵

Mindkét nézőpont a működés mindennapjait tükrözi, csak teljesen más hangsúlyokat használ. A kihallgatási jegyzőkönyvek és a fogdahálózati jelentések információanyaga tényszerű, könnyen csoportosítható bizonyos problémák köré, ugyanakkor

² P. Csávossy Elemér (1883–1972) 1924–1927 között, valamint 1949–1951 között tartományfőnök. 1903-ban kezdte a noviciátust Ausztriában, Budapesten szentelték pappá. 1911-ben tanári oklevelet szerzett, majd Kalocsán tanított 1924-től. Első provinciálissága után kalocsai házfőnök lett 1939–1949 között házfőnök és főiskolai igazgató volt Kézdiváradin. 1951-ben tartóztatták le, 1956-ban szabadult Vácról. A rendőrhatalom helyezett Pantheonalmétra helyezetté.

³ Történelmi Hivatal V-116819.

⁴ Pálos 1992.

⁵ Szabó Ferenc 1995.

egyáltalán nem teljes, és szinte semmilyen egyéni értékelést, véleményyt nem tartalmaz P. Pálos részéről a személyes indítékokra és felmerülő problémákra vonatkozóan.

Az interjú anyaga és a második részben felhasznált levélrészletek, illetve egyéb írásos visszaemlékezések, bár kevésbé tény-szerűek és pontosak, mégis csoportosíthatóak ugyanazon problémák köré, amik a Szervet foglalkoztatták, és rengeteg olyan apró, talán lényegtelennek tűnő információval szolgálnak, melyek lehetővé teszik az illegalitásba kényszerített rend működésének és szociális problémáinak megértését.

Az aktákban és az interjú során a rend működésével kapcsolatban rengeteg név merült fel, a jezsuita szervezetekről igyekeztem utánajárni, ha találtam életrajzi adatokat, azokat lábjegyzetben közlöm.⁶

Rend- és egyháztörténeli áttekintés, 1950–1954

Az MDP KV 1950. június 1-ji ülésén Révai József beszámolt a klerikális reakció elleni harcról és megjelölte a párt előtt álló feladatokat: 1. Le kell leplezni a klerikális reakciót, a katolikus püspöki kart mint a béke ellenségét. 2. Támogatni és segíteni kell a néphez hű papokat, akik a püspökökkel szemben támogatják a békét és a népi demokráciát. 3. Megfelelő állami önvédelmi rendszahályt kell fogadtatósítani a klerikális reakció ellen. 4. Fokozni kell a klerikális reakció elleni propagandát.⁷ Az Elnöki Tanács 23/1950. törvényerejű rendelete a Pázmány Péter Tudományegyetem Római Katolikus Hittudományi Karát leválasztotta az egyetem szervezetéről. Az 1950. augusztus 29-i püspöki konferencia úgy döntött, hogy az elkülönített karból Római Katolikus Központi Hittudományi Akadémiát állít fel.⁸

⁶ Az adatok forrásai: Pálos 1992; Szabó Ferenc 1995; Szabó Ferenc 1999.

⁷ Szabó Csaba 2000, 46.

⁸ Gergely 1985, 119.

A a kommunista pártvezetés a szerzetesrendeket tekintette legreakciósabb elemeknek. Az iskolák 1948-as államosításával a tanító rendek többségének munkahelye megszűnt, az atrocitások pedig csak fokozódtak. A BM IV. főosztályának 11/1950 számú rendelkezése folytán a rendőrségi közegek „közrendészeti és közbiztonsági” szempontokra hivatkozva 323 férfi szerzetest és 600-700 apácát telepítettek ki a jugoszláv határsávból és Szentgotthárdról. Az Államvédelmi Hatóság június 16-án kiűrtette az egri ciszterci rendházat, 18-áról 19-ára virradó éjszaka további 1120 szerzetest és apácát telepített ki Székesfehérvárról és Budapestről. A szerzetesrendek vezetői memorandummal fordultak a püspöki karhoz.⁹ A Magyar Népköztársaság kormányának képviselői és a Magyar Katolikus Püspöki Kar külföldi közötti tárgyalások 1950. június 28-án kezdődtek és két hónapig tartottak. A katolikus egyház tárgyalási pozícióit nehezítette a július 3-án Velehradon meginduló békepapi mozgalom. Augusztus 30-án megszületett a megállapodás a Magyar Népköztársaság kormánya és a Magyar Katolikus Püspöki Kar között. Egy héttel később kihirdették az Elnöki Tanács 1950. évi 34. számú törvényerejű rendeletét, amely megvonta a magyarországi szerzetesrendek működési engedélyét. Rákosiék a szerzetesek ügyét a rendőrség illetékességi körébe utalták.¹⁰

A legtöbb rend illegálitásban folytatta a működését. A Jézus Társaság P. Csávossy Elemér magyarországi tartományfőnök vezélése alatt kiépítette az illegális provinciát, biztosítva a rend folyamatos fennállását. A pártállam egyházra nehezedő nyomása nem enyhült. 1951 márciusának végén az ÁVH letartóztatta a püspös rend valamennyi tagját.¹¹ Május 7-én őrizetbe vették P.

⁹ Balogh-Gergely 1993, 291.

¹⁰ Szabó Csaba 2000, 32.

¹¹ Balogh-Gergely 1993, 295.

Csávossy Elemért is. Utódjaul P. Szörényi Gábor¹² nevezte ki, aki nem vállalta a megbízást, mivel az egyházi szeretetszolgálat szervezésével kapcsolatos munkák minden idejét igénybe vették. A másik jelölt P. Pálos Antal volt, aki a fiatal rendtagok előjárójaként dolgozott 1950 augusztusától.

A Szerv információi

P. Pálos Antal dossziéiról

A tanulmány első részének alapját a Pálos Antal és társai című vizsgálati dosszié alkotja, de kapcsolódó anyagot találtam az 1955-ben indult jezsuita perek anyagában (*Tanús János és társai*, V-129284/L-5) és *Gulyás Gyuláné* dossziéjában is (V-129284).

Pálos dossziéjában vegyesen szerepelnek kihallgatási jegyzőkönyvek, fogdahálózati jelentések, kihallgatási és vizsgálati tervek. Kihallgatási jegyzőkönyvből összesen 2 darabot találtam, mivel – mint ahogy azt az utolsó jegyzőkönyv tanúsítja¹³ – legnagyobb részüket megsemmisítették. Ugyanez lett a sorsa jó néhány fogdahálózati jelentésnek és egy vizsgálati tervnek is. (Mellékesen jegyzem meg, hogy Pater Pálos a visszaemlékezésiben azt írja, hogy a vizsgálati jegyzőkönyvek szélére gyakran írt helyesbítő kifejezéseket, miután elolvasta őket.¹⁴ Egyetlen ilyen sem találtam.)

¹² P. Szörényi Gábor (1912–1984) 1930-ban lépett be a Társaságba, 1942-ben szentelték pappá. Kalocsai Internátusi felügyelő, Pécsi hittanár, majd Csávossy Elemér provinciális útként lesz. 1950-tól a Római Katolikus Szeretetszolgálat referense. Az idős testvérek asszisztens otthonának létrehozásán, működésén dolgozik haláláig.

¹³ Többször! (Iveta) V-116810, 230–231.

¹⁴ Szabó Ferenc 1995, 32.

A kihallgatási jegyzőkönyveket Rajos Pál ÁVH-s hadnagy vette fel, aki eléggé tájékozott volt egyházi ügyekben, főleg a jezsuitákat illetően. A jegyzőkönyvekből ítélve a kihallgatások nem voltak erőszakosak, inkább monotonnak tekinthetők a sűrűn visszatérő hasonló kérdések miatt.¹⁵

A fogdiahálozati jelentéseket P. Pálós cellatársa készítette, aki Barta Miklós református nőgyógyász orvosnak adta ki magát. Szerepét nagyon ügyesen találták ki, mert – mivel nem volt katolikus, de megfelelő iskolázottsággal rendelkezett – őszinte érdeklődésnek tüntethette fel a rendről és Pálós vallási ügyeiről szóló kérdéseit. A jelentések rögzített struktúrában készültek, három részből álltak: az első részben az ügyvel kapcsolatos frissen megtudott dolgokat írta le a „tégla”, a második rész P. Pálós ügymenettel, kilátássalval kapcsolatos véleményéről szól, a harmadik pedig a viselkedését taglalja.

A csekély számú kihallgatást és vizsgálati terv¹⁶ nem túl informatív, inkább tekinthető a bürokrácia kötelező termékének, mint a kihallgatás hatékonyságát segítő tervezett összefoglalónak.

A „kálváriajárás kezdete”

Az első kihallgatásra 1954. július 1-jén került sor.¹⁷ A cél az volt, hogy vallomást kapjanak P. Pálóstól a Határozat vádpontjainak igazolására. Pálós beismerte, hogy Csávossy Elemér, volt jezsuita tartományfőnök letartóztatás után (1951. május 7.) ő vette át a Jézus Társaság vezetését, magyarországi illegális provinciálisként.

¹⁵ A „tégla” szinte minden jelentésében jelzi: P. Pálós arra számít, hogy a kihallgatás már nem tarthat sokáig, mert már mindent elmondott, és a „hadnagy úr” nem kérdez semmi újat.

¹⁶ Történelmi Hivatal V-116819, 51–57, 86, 97.

¹⁷ Történelmi Hivatal V-116819, 15–17.

Részletes vallomást tett a rend működéséről, vezetőiről és azok elhelyezkedéséről.¹⁸ Nem tagadta a rendszeres körlevelek és külföldi „ellentorradalmi” broszúrik kiadását. Csávossy őrizetbe vétele után megbizta Lukács László laikus szerzetest, jutatonson ki egy levelet a vatikáni központba, amelyben rendfőnöki kinevezésének jóváhagyását kérte, egyben kérte a Generálist, hogy őrizetbe vételének eshetőségére nevezzen ki új rendfőnököt. P. Petruch Antal¹⁹ és P. Palánkai Tibor²⁰ javasolta.

Háromhavonta ugyanezen az úton jelentéseket küldött a Vatikánba és fogadott utasításokat is. Utoljára június 25-én adott Lukácsnak továbbítandó anyagot, melyben négy gépelt oldal terjedelemben számolt be a magyarországi rend személyi állományáról és helyzetéről, továbbá kérte, hogy tegyék lehetővé magyarországi titkos missziós szervezet felállítását. 1951-ben és 1952-ben két illegális futár is jött Magyarországra. Az első 5000 forintot hozott a rendnek, a másik pedig Reisz Elemér, a magyar jezsuita rendtartomány első külföldön kinevezett provinciális ajánlatát hozta a novíciusok és szerzetesek nyugatra szöktetésének lehetőségéről. P. Pálós tagadta, hogy ezt az ajánlatot kihasználta volna. Felmerült a belga kapcsolat kérdése is. Kálván

¹⁸ Ez a részletesítés a jelentésben nincs benne, csak utalnak rá.

¹⁹ P. Petruch Antal (1901–1976) 1918-ban lépett be a nagyszombati novíciánba, 1931-ben szentelték pappá Innsbruckban. 1950-től a szegedi hittudományi főiskola rektora. 1951-ben eltávolították, segédmunkisként dolgozott Budapesten. 1955-ben letartóztatták, egy év múlva szabadult, visszatért történelmi kutatásainak élére.

²⁰ P. Palánkai Tibor (1907–1982) 1925-től szerzetes, 1937-ben Szegeden szentelték pappá. Tábori lelkes, lelkipásztor Szatmárnémetiben, majd Kispesten, emert lelki író. Kispesten házifőnök, a rendtagok eltávolítása után villanyszerelőként dolgozott. 1955-ben letartóztatták, a hatvanas években elhagyta az országot, Bajorországban tábori lelkesként hall meg.

Sándor,²¹ a Kozponli Szeminárium portása ismert egy tisztviselőként, aki a belga követségen dolgozott. Ezen az úton havonta juttattak el leveleket a belga emigrációban élő jezsuitáknak. P. Pálos igazolta, hogy ismerte volna ezt a tisztviselőt.

Lényegében ezen az első kihallgatáson meghatározták azokat az irányvonalakat, amelyek mentén az egész nyomozást lefolytatják. Az itt felvetett témák többször visszatértek a kihallgatás folyamán, és a „tégia” is ezek alapján próbálta beszerezni az információit. A továbbiakban magam is az egyes eseménypontok szerint haladok.

A jezsuita rend szervezete a magyarországi illegalitásban

Az 1950. augusztus 30-ai „A Népköztársaság kormánya és a Katolikus Püspöki Kar megállapodása” értelmében Magyarországon 23 férfi szerzetesrendet oszlattak fel. Ebbe természetesen beletartozott a szellemi potenciájja, kiterjedt külföldi kapcsolatai miatt a hatalomra őrjási veszélyt jelentő jezsuita rend is.²²

Csárossy Elemér, a rend akkori provinciálisja elkezdte szervezni a rend illegális tevékenységét a rendi hierarchia megtartásával. Nem számítottak a közeljövőben rendszerváltozásra, így a túlélésre, illegális tevékenységére rendezkedtek be. P. Pálos mint a következő provinciális is ennek megfelelően cselekedett.

A rend élén az illegalitásban is a provinciális állt. A legtöbb volt rendtag munkát vállalt, ami azoknak sikerült a legjobban, akiknek volt valami szakmájuk. Az állástalan és az öreg jezsui-

²¹ Fr. Kálmán Sándor (1912–1970) 1939-ben lépett be a rendbe, szabóként tevékenykedett különféle rendházakban. 1950-ben Szegedről hurcolták el Mezőkövesdre. A táborok szétoszlalása után a budapesti Kozponli Szeminárium portása lett, 1955-ben letartóztatták, 1956-ban szabadult a váci börtönből, utána a párizsiak budapesti székházában szabó és szekrényés volt haláláig.

²² Gergely 1985. 119–122.

tákat el kellett tartani, ezt a provinciális koordinálta. Továbbá meg kellett oldani a rend összetartását mind fizikai, mind szellemi téren. Évente legalább egyszer személyes beszélgetést kellett folytatnia a rendtagokkal, biztosítani kellett a szellemi tájékozódást, így a külföldi hittudományi munkák beszerzését meg kellett oldani, ami ezért volt veszélyes, mert külföldi kapcsolatok fenntartását kívánta meg.²³

P. Pálos közvetlen környezetiéhez tartozott P. Kerkai Jenő²⁴ filozófiai doktor, aki a kispapoknak sok filozófiajegyzetet készített, P. Kollár a Szó hírség volt főszerkesztője, P. Luzsénszky²⁵ – akit fentebb már említettem – az ifjúsági munka vezetője volt. P. Váczi Jenő²⁶ dogmatikai jegyzetekkel látta el a lelkigyakorlatozókat, P. Faragó²⁷ pedig a laikus testvérekért volt felelős. Rózsá-

²³ Jelentés, 1954. július 13. Történelmi Hivatal V-II6819, 26–30.

²⁴ P. Kerkai Jenő (1904–1970) 1924-ben lépett be a rendbe, 1934-ben szentelték pappá Inasócukban. Hazatérve a szegedi hittudományi főiskola tanára lett, 1935-ben Szegeden elindította a KALOT mozgalmat. 1949-ben letartóztatták, 10 és fél évre ítélték. Fizikailag és szellemileg megrokknva szabadult ki a börtönből, Pannonhalmára került.

²⁵ P. Luzsénszky Alfron (1902–1975) az esztergomi főegyházmegye papjaként negyvenévesen lépett be a rendbe. 1950 őzától a budapesti Jézus Szíve-templom igazgatója. 1955-ben letartóztatták, 1956-ban szabadult. Haláláig a kispesti Jézus Szíve-templomban szolgált.

²⁶ P. Váczi Jenő (1914–) 1933-tól a Társaság tagja, 1943-ban szentelték pappá Szegeden. Egy évig a római Cermenicum Hungaricum repülőre volt, majd a szegedi Hittudományi Főiskolán tanított, ahonnan 1951-ben eltávolították. Fizikai munkásként dolgozott, 1955-ben letartóztatták. Háromszor ítélték el. 1968-tól Verőcemenyoson és Püspökszentlászlón az egyházi szociális otthon lelkésze lett.

²⁷ P. Faragó László (1909–1992) 1924-ben lépett be a rendbe, 1939-ben szentelték fel. Gimnáziumi tanár Pécsen, majd pécsei lelképítészt. 1955-ben letartóztatták, a forradalommal szabadult. Kérlezi munkás egy gyermekotthonban, nyugdíjazása után kisegítő lelkész a budapesti Karolina úti lelkészszégen.

hogy István, volt laikus testvér továbbította az illegális körleveleket. P. Süle Géza²⁸ volt a rend prokurátora, ő egy nagyon tehetséges gazdasági szakember, aki az illegalitásban is ügy intézte a pénzügyeket, hogy nem kellett szűkölködniük.²⁹

Az illegálisan működő szerzetesrendek legnagyobb problémája – a novíciusképzésen kívül – az volt, hogy a tanulmányokat befejező növendékeiket ki szentelje fel. A püspöki kar nem szentelt fel illegálisan kiképzett szerzetest, ráadásul P. Pálós már ebben az időben is lélt a békepapi mozgalomtól, és a püspöki kart ilyen szempontból gyengének minősítette. A megoldás egy illegálisan felszentelt püspök lett volna, akiről a magyarországi püspöki kar nem tud. Ő szentelhetta volna fel a tanulmányokat befejező szerzetesnövendékeket. Az egyház vezetése az egyházmegyét irányító püspök kezében összpontosult. Ő rendelkezett az ordóval (papszentelés és bérmálás joga) és a jurisdikcióval (egyházmegye kormányzása). A felszentelt illegális püspök csak az ordót bírta volna, ezért külön papot kértek volna a Szentszékől apostoli adminisztrátor címmel (P. Bálint³⁰ jesusita pap neve került fel), aki külön pápai jogkört kapott volna a jurisdikciót tekintve. Így joga lett volna a működő püspökök által megvonott pápai joghatóságokat visszaadni, illetve a püspöki döntéseket érvényteleníteni.³¹

²⁸ P. Süle Géza (1914–1988) 1923-ban csatlakozott a rendhez, 1943-ban szentelték pappá. 1944-től a Mánréza hárgondnoka, majd pécsi hittanár. 1949-től a Rendtartomány gazdasági vezetője, 1955-ben letartóztatják, 1957-ben szabadul. Gyárban dolgozik, 1958 végétől a budapesti Szent Rita lelkészség ruhátárosa, pénzbeszédője, majd kiegészítő lelkésze.

²⁹ Jelentés, 1954. július 27. Történelmi Hivatal V-116319, 67–74.

³⁰ P. Bálint József (1916–) 1934-ben lépett a Társaságba, 1946-ban szentelték pappá. 1964-ben letartóztatták, 5 év után szabadult, utána lelkipásztorkodással foglalkozik.

³¹ Jelentés, 1951. szeptember 27. Történelmi Hivatal V-116815, 166–170.

A kihallgatás során a kérdés először abban az tizenelben került fel, amit P. Pálós a mellé helyezett, szabadulás előtt álló fogdányvokkón keresztül küldött a szabadon élő rendlársamnak. Ebben az szerepelt, hogy egy bencés papon keresztül kértek Rómától, hogy adjon felhatalmazást egy illegális püspök szentelésére. A szentelést Kisberk Imre, székesfehérvári segédpüspök végezte volna egy rövid, 10 perces liturgia keretében³² (1951. július 21-én az Elnöki Tanács elnöke előtt valamennyi megyés püspök, segédpüspök, érseki és püspöki helynök, valamint a megmaradt szerzetesrendek főnökei esküt tettek a Magyar Népköztársaságra és az alkotmányra, kivéve Kisberket³³). Az így felszentelt illegális püspök tevékenységi körébe tartozott volna a papi utánpótlás biztosítása és felszentelése, a papok körében tapasztalható ingadozás (békepapi mozgalom) megszüntetése, a hívek elszigetelése a legális (az állammal megalkuvó) egyháztól. Ő szolgáltatta volna ki a szentségeket, és hitoktatást is tartott volna.

Az új püspök irányítása alatt álló illegális egyház kiépítésére P. Pálós szerint nagy szükség lett volna egyrészt a papnevelés kérdésének megoldása szempontjából (a felosztított szerzetesrendek novíciusai nem tanulhattak tovább, ráadásul 1951-től a szemináriumokból is kizárták – az egyébként nehezen bejutott – volt szerzetesnövendékeket), másrészt a papok lelkiismereti válságának rendezése érdekében. Az illegális egyház hatáskörébe tartozott volna annak biztosítása is, hogy a felosztított rendek meg tudják találni a továbbműködés lehetőségét és a békepapi mozgalom által elidegenített hívek visszaszerzését.

Az új püspökökkel egyházmegyénként minimum egy felszentelt, működő pap tartotta volna a kapcsolatot. Az egyház szer-

³² Jelentés, 1954. július 8. Történelmi Hivatal V-116819, 18–19.

³³ Balogh-Gergely 1993, 297.

vezetésének kérdésével P. Kollár,²⁴ F. Luzzénszky, Jámbor Mike (OSB), P. Mihalik és P. Sule foglalkozott.²⁵ A megvalósítás első lépéseként bevonták volna a rendi és hozzájuk csatlakozott papokat, 1954 őszére összehívták volna egy illegális ankétot, ahol a pasztoráció lett volna a fő téma, majd 1955 tavaszára a mozgalom más szerzetesrendekre való kiterjesztése volt a cél. Körülbelül 3000 bevonható személyre számítottak.

Az utód kinevezésének kérdése

Az egyik legégetőbb probléma volt, hogy P. Pálos letartóztatása után ki legyen az illegális jezsuita rend magyarországi provinciálisja. A tartományfőnök volt a magyarországi rendtartomány vezetője, az ő kezében összpontosult a rend irányításához szükséges hatalom, ő volt felelős azért, hogy Magyarországon továbbra is működjön a rend. A szerzetesrendek magyarországi feloszlatása után Csávossy Elemértől, az akkori provinciálistól kezdve a tartományfőnökök nagyra hamar kinevezték utódjaikat – akár több ember megjelölésével is –, hogy esetleges letartóztatásukat követően legyen vezetője a rendnek. A kinevezés titokban történt, még a rendtagok közül is kevesen tudtak róla. A Szerv elsődleges feladatának tekintette, hogy meghatározza, ki az új provinciális, így ellenőrizve az illegálisan működő rend tevékenységét.

Az 1954. július 1-ji kihallgatáson P. Pálos azt vallotta, hogy a Vatikánnak küldött levelében kérte a Generálist, hogy nevezze

²⁴ P. Kollár Ferenc (1912–1978) 1927-ben kezdte az újoncélet, 1940-ben szentelték pappá. 1944-től a Szív című újság főszerkesztője, 1949-től a budapesti rendház előjárója. 1955-től ő irányítja a magyar provinciát. 1977-ben Rómába utazik és meghívja P. Acrupe generálist. Őt még tudta fogadni, de utána váratlanul meghalt.

²⁵ Jelentés, 1954. szeptember 25. Történeli Hivatal V-116819, 160–165.

ki az utódját. Két javaslatot tett: P. Petruch Antal és P. Palánkai Tibor személyében.²⁶

A cellájában elhelyezett fogdaügynök²⁷ 1954. július 4-i jelentésében márt az szerepel, hogy P. Pálos a szabadon élő rendtartományoknak üzeni, tudja, hogy őrizetbe vételével a provinciális megbízása megszűnt, ezért megbízza P. Bodolay Gyulát²⁸ és P. Faragó Lászlót, hogy egyezzenek meg a kinevezendő tartományfőnök személyében. Az utódja rendelkezik azokkal a jogokkal, amelyek a tartományfőnöki tevédek ellátásához szükségesek, novíciusokat vehet fel, kiképezheti őket, taníthatja a kispapokat rendtagokkal... Legfontosabb feladatai közé tartozik az utánpótlás biztosítása. Külön kiköti, hogy utódja a püspöki kar egyetlen tagjánál se jelentkezzen, mert így nővelne a leleplezés veszélyét. Kinevezése így is érvényes, teljes joggal kezdheti meg működését. Utódját biztosítsa két-harmadiziglen!²⁹

Az 1954. július 12-i fogdaügynöki jelentés szinte szó szerint ugyancsak az információkat erősíti meg.³⁰

B. M. nögyógyász collaügynök első jelentése³¹ a következőket tartalmazza az utódlásra nézve: P. Pálos úgy gondolja, hogy letartóztatása csak átmeneti zavarokat okoz a rend életében. Az utódja ki van nevezve, egy hónap alatt bele fog tanulni a szerepébe, és minden megy tovább a megkezdett úton, mert a rendnek élnie kell.

²⁶ Jelentés, 1954. július 1. Történeli Hivatal V-116819, 15.

²⁷ Ez még nem a már említett B. M. nögyógyász, hanem egy szabadulás előtt álló pécsi egyetemi hallgató!

²⁸ P. Bodolay Gyula (1903–1984) 1922-től a rend tagja, 1933-ban szentelték pappá. Tanít Kalocsán és Pécsen, ahol gimnáziumi igazgató. 1951-ben Mezőkövesd-re helyezték, majd Küsterzsára internálták. Szabadulás után Budapesten magántanulmányból tartotta el magát, 1980-ban Párvonhalomra költözött.

²⁹ Jelentés, 1954. július 8. Történeli Hivatal V-116819, 19.

³⁰ Jelentés, 1954. július 12. Történeli Hivatal V-116819, 20–23.

³¹ Jelentés, 1954. július 13. Történeli Hivatal V-116819, 26–30.

Augusztusban Rajos Pál – kihallgatási terve szerint – meg van győződve arról, hogy P. Petroch Antal Pálos egyik lehetséges utódja,⁴² az ezt követő jelentésekben is ez szerepel.⁴³

Szeptember végén egy érdekes momentum olvasható az egyik jelentésben. Egy teljesen új név merül fel lehetséges utódként, szinte a semmiből. Ekkor hallunk először arról, hogy P. Pálos utódjául P. Tamás Jánost⁴⁴ nevezte ki még provinciálissá választásának idején.⁴⁵ A név egy fogdahálózati jelentésben bukkant fel, ami arra utal, hogy P. Pálos a cellájában tartózkodó cellagyőröknek árulhatta el. Erre vonatkozóan nincs pontos adat, és a dossziéból sem lehet megállapítani, mert dokumentáltan 33 jegyzőkönyvet és 4 jelentést semmisített meg a Szerv, és ezek közé tartozott az is, ami az adott időszakra vonatkozna.⁴⁶

Ettől fogva tehát világos, hogy P. Pálos tudatosan vezette félre a hatóságot utódjának kérdésében, így P. Tamásnak elég ideje maradt arra, hogy átvegye az illegális rend irányítását és szervezze is azt.

P. Pálos visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy már provinciálissá váló kinevezésekor P. Tamást jelölte ki utódjául akadályoztatása

esetére. Az ő akadályoztatására gondolva pedig P. Bogyórnak⁴⁷ esett a választása.⁴⁸ A rend így akadálytalanul működhetett letartóztatást követően, és még a gyanú legkisebb árnya sem vejtült P. Tamásra.

Kapcsolattartás a fiatalokkal

A magyarországi illegális jezsuita rend a fiatalokkal való foglalkozásnak alapvetően két vonalát jelölte ki: először is gondoskodniuk kellett a novíciusairól, akiknek meg kellett szaktaniuk a tanulmányaikat, amikor a rendet feloszlatták. Másodszer, valahogy biztosítaniuk kellett a rend utánpótlását, így a novendékek lelki gyakorlatoztatását és képzését is.

P. Pálost éppen lelkigyakorlatozás közben vették őrizetbe. Minden évben vitt olyan középkolások flukát a Balatonra, akikről úgy gondolta, hogy van indítatásuk a jezsuita rend felé. Pálos atya rendszeresen foglalkozott fiatalokkal. Többek között az ő ösztönzésére készítettek vicclapot az ifjak, amelyben a közösségi életben tapasztalt erkölcsi és magatartási ferdeségeket karikírozták ki. A teológusok lapja a *Fátyor Mészoly* volt, a főiskolások *Martyrológiuma*, a középkolások pedig *Jézus Szíve* címen szerkesztettek ujságot. Pálos rendszeresen vitte őket kirándulásokra is, ahol a flukai kikapcsolódáson kívül rengeteg lelki élményben is részüik volt.⁴⁹

Sokkal bonyolultabb feladatot jelentett a novíciusok és kispapok kérdése. A rend feloszlása miatt sok növendék nem tudta befejezni tanulmányait. Előjük két lehetőség állt, vagy

⁴² Kihallgatási terv, 1954. augusztus 2. Történeli Hivatal V-116819, 96.

⁴³ Jelentés, 1954. augusztus 10. Történeli Hivatal V-116819, 111–115.

⁴⁴ P. Tamás János (1915–) 1936-ban csatlakozott a Társasághoz, 1947-ben szenteltek pappá. 1950-től Remetekertvárosban, majd Makkosmárián kleágius lelkész. 1954-től tartományfőnök. A rendőrség keresi, ezért 1955-ben onként jelentkezik, tíz évre szól. 1956-ban szabadul, ismét Makkosmárián működik. 1978-tól, P. Kellár halála után újra tartományfőnök. 1984-ig, utána a székesfehérvári papi otthonba költözik.

⁴⁵ Jelentés, 1954. szeptember 25. Történeli Hivatal V-116819, 160–165.

⁴⁶ Jegyzőkönyv a P. Pálos Antal ügyében megsemmisítendő anyagokról, 1954. november 13. Történeli Hivatal V-116819, 230–231.

⁴⁷ P. Bogyi György (1913–1998) 1950-től az egri egyházmegye lelképészként, 1952-től Vas megyében első lelkész. 1979-től két évet Rómában tanul. 1982-től Balatonon dolgozik, 1983-tól az eszperesi kerület meghívott vezetője.

⁴⁸ Szabó Ferenc 1995, 26.

⁴⁹ Jelentés, 1954. augusztus 2. Történeli Hivatal V-116819, 89–95.

kispapként, valamelyik szemináriumban folytatták teológiai tanulmányaikat (ezt a püspöki kar nem támogatta), vagy felüggesztve egyházi jellegű tanulmányaikat más felsőoktatási intézményben tanultak tovább, illetve munkába álltak.

A rend elsődleges törekvése az volt, hogy növendékeit szemináriumokban helyezze el. Ennek érdekében több működő szemináriummal felvették a kapcsolatot. 25 kispapjukat úgy próbálták elhelyezni, hogy a szemináriumban jezsuita lelkivezető alá kerülhessenek. Még P. Csávossy kereste meg a váradi egyházmegye apostoli kormányzóját, hogy juttasson be néhány kispapot a püspöki szemináriumba. Ez meg is történt. (Az apostoli kormányzót Hamvas Endre püspök le is váltotta.)⁵⁰ A Győri és az Egeri Egyházmegye szemináriumába próbálták még kispapokat helyezni,⁵¹ de 1952-ben a püspöki kar eltávolította az ilyen illegális módon bekerült szerzetesnövendékeket.

Az ítélet

P. Pálos Antallt a Budapesti Fővárosi Bíróság 1955. február 25-én 17 év börtönrre és 10 év polgári jogvesztésre ítélte, hűtlenség, szervezkedés, deviza-bűncselekmény és okirat-hamisítás vádpontokban találva bűnösnek.⁵²

1963. május 10-én mentesült a hátrányos jogkövetkezmények alól a 3TK 103. §-a alapján.⁵³

⁵⁰ Jelentés, 1954. szeptember 28. Történeli Hivatal V-116819, 172-174.

⁵¹ Jelentés, 1954. szeptember 1. Történeli Hivatal V-116819, 126-129.

⁵² 005006/55 sz. ítélet

⁵³ Történeli Hivatal V-116819, 239-247

A személyes emlékek

Az emlékek forrásai

A tanulmány második részének alapjául a P. Pálos Antallal készített többórás interjú szolgál. Az anyagot szerkesztettem és több helyen – P. Pálos engedélyével – felhasználtam pontostól-sához a bevezetőben már hivatkozott emlékiratokat és leveleket. Az interjú szerkesztésénél az I. rész problémaköréit vettem figyelembe, ezek alapján tagoltam az interjú szövegét. P. Pálos meglehetősen élénken emlékezett a provinciálissága alatt történi eseményekre, minden személyre, akivel kapcsolatba került. Feljegyzéseket készített magának a történetekről, rendszerezte és ellenőrizte is őket, összevetve a fennmaradt iratokkal. Információi így – azon kívül, hogy nagyon szívesek és érdekesek az adott időszak mindennapjaira vonatkoztatva – viszonylag jó forrásértékkel is bírnak.

Az új provinciális

1951 elején Budapesten a VII. kerületben, a Szentkirályi utca 49-ben laktam albérletben. Szerettem ezt a kis lakást, mert külön bejárata volt, így nem kellett induláskor és érkezéskor a lakás többi lakóját zavarnom. Egyszer egy novícius keresett fel, látszott rajta, hogy nagyon sietett, mert még akkor is lehetett, amikor közölte: tudom-e, hogy elfogták Csávossy provinciális apját délután a Várba menet, az Őri utca elején. Nagy gondban voltam, tudtam, ha őt elfogták, akkor nemsokára jönnek értem is. Csávossy apja közvetlen környezetébe tartoztam, csaknem hetente találkoztunk, hogy megbeszéljék közös dolgainkat, ezért jobbnak láttam, ha eltűnik. Megőszentem a novíciussal a többieknek, hogy ne keressenek. Erre azért volt szükség, mert minden héten találkoztunk valamelyik kocsmában, vagy a Zöldfában

vagy a Kulacsban. Ilyen helyeken nem voltunk felhívók. Összezsomagtoltam néhány ruhadarabot, könyvet, az éppen nálam lévő leveleket, a rendre vonatkozó iratokat megszeméltettem és kiléptem a kapun.

Rákospalotára utaztam, ott kértem szállást egy hétre. Jól tudtam, hogy ez nem jelent megoldást, a tércépről nem léphetek le, akit el akar kapni az ÁVÓ, azt el is fogja kapni. Külföldi menekülésre sem gondolhattam, mert a nyugati határ már le volt zárva. Nem akartam hosszabb ideig ugyanott tartózkodni, mert ezzel bajba juthattam volna a szállásadómat. Elküldtem valakit, hogy érdeklődjön a házmesteremnél, kerestek-e. Azzal a válaszal érkeztek, hogy senki nem keresett. Ekkor felkerestem Sille atyát, aki a Hégyes Endre utcában lakott. Ő jól lecsidott, hogy gyáva vagyok. Úgy menekülök, mint Jónás tette, de én sem tudok elbújni. Felszólitott, hogy másnap délután menjek Rózsa Elemér atya albérlésébe. El is mentem, ott P. Ruppert²⁴ és P. Rózsa²⁵ nagy körülményesen előadta, hogy kötelességük átadni nekem egy levelet. Azért voltak annyira ünnepélyesek, mert ez a levél a provinciális kinevezésemet tartalmazta. A börtönben lévő Csávossy atya írta, fellestem jellegűes, balra dőlő betűt. Nagyon meglepődtem és váratlanul is ért, mert a sikertelen flózávizsgám miatt azok közé tartoztam, akikből soha nem lehetett se provinciális, se generális, se nagyobb háznak a rektora. If.

²⁴ P. Ruppert Pál (1915–1986) 1935-től a jezsuita rend tagja, 1947-ben szentelték pappá. 1949–1951-ig a novíciusok tanára a Manréziban, 1950-től Szegeden, kényszerintézkedéssel helyen él. 1951–1977-ig irodalmunkból tanítja el magát, 1982-től 2 évet Rómában tanul, utána a lelkipraktikus-házban működik.

²⁵ P. Rózsa Elemér (1919–1995) 1937-ban lépett a rendbe, 1947-ben szentelték pappá. Egy ideig a budapesti Jézus Szíve-templom lelkésze, majd a Villamosági Kutató Intézetben dolgozik. 1964-ben tartóztatják le, 8 évre ítélik. Büntetésének letöltése után lelkipásztor a budapesti Krisztus Király-képolrában.

Csávossy a levélben hivatkozott P. János Bapt. Janssens, akkori általános rendfőnök rendelkezésére, amely szerint P. Borbélyt és utódait vizitatori hatalommal ruházta fel, vagyis minden felhatalmazást megadott nekik, ami szükséges volt abban a rendkívüli helyzetben a rendtartomány vezetéséhez. A levélben Csávossy atya úgy rendelkezett, hogy azonnal nevezem ki az utódomat. Eszembe jutott, milyen egyszerű lenne, ha kinevezném az utódomat, és ő lenne a provinciális. Aztán rájöttem, hogy ezt nem lehet csinálni, mivel a provinciális kinevezés egyben beutaló is a börtönbe. Két elődömet akkor már letölték, én sem lennék kivétel.

A rend újjászervezése és szervezete az illegalitásban

A feladat kitűző szemlélő számára nem is mutatkozott olyan nehéznek, hiszen ekkor már egyetlen háznak vagy intézményünk sem maradt, de 150 atyáról, 70 segítő testvérről és 30 tanuló rendtágról kellett gondoskodni. Egyikük sem lakott már rendházban, ami tovább nehezítette a kormányzást. Az eljárónak a Társaságban személyes kapcsolatban kellett állnia minden rendtestvérről, minden évben legalább egyszer személyesen fel kellett keresni őket. Ez komoly feladatot jelentett a szétszórásban.

Első dolgom az volt, hogy felkerestem az idősebb, tekintélyesebb atyákat és tanácsot kértem tőlük, hogy most mi legyen. Kettő-három azt tanácsolta (amint nagyon meg is lepődtem), hogy hagyjam az egészet, nincs értelme folytatni. Harminckét jezsuita volt akkor már börtönben és ők akkor úgy gondolták, hogy ilyen körülmények között nem vállalhatunk felelősséget a fiatalokért. A többiek, de különösen P. Petrich, a történész és egyházjogász, pedig azt mondták, hogy mindenképpen folytatni kell. Ha feladnám, az ellenkezne a Társaság szellemével és történetével, a Társaság megcsúfolása lenne. Azt gondoltam, könyvny nekik, nem az ő börtönre megy a játék. Erre azt felelték, hogy az enyém is csak olyan, mint a többieké. Igazuk is volt. Úgy

éreztem, nem szabad abbahagyni. Emellett szólt P. Csévossy a közösségek szétrombolásának kezdetén írt körlevele is, amiben tudomásunkra hozta, hogy a szétszórtság szerzetesi állapotunkon mit sem változtat, fogadatunk továbbra is érvényben van, legfeljebb a szegénységi fogadalmunkat módosítani annyiban, hogy a mindennapi létfenntartáshoz szükséges pénz felett szabadon rendelkezhetünk. A felesleggel kellett csak továbbra is elszámolni az előljáróknak.

Utódomnak P. Tamás János atyát neveztem ki, akadályoztatása esetére P. Bogyó Györgyöt jelöltam meg. P. Tamás mellett – emellett, hogy talpig becsületes ember volt, aki nagyon szerette a rendtartást és sokat tett értük – az szólt, hogy egyházmegyei státusban szolgált, így feltűrés nélkül, szabadon mozoghatott az országban.⁵⁶

Új tanácsosokat is ki kellett neveznem, mivel P. Lányi Ede 1950 őszén meghalt, P. Varga László külföldre távozott, P. Kollár Ferenc a pécsi Pius templomba került kántornak, P. Szörényi pedig lekötötte az Egyházi Szeretszolgálatnál végzett fontos munkája.

1951-ben letartóztatták Grósz érseket, akit a június 28-i ítélet értelmében 15 évre ítéltek. A Grósz-per után az állam az egyházi sajtó ellen fordult. Utasították P. Kollárt, a Szó jezsuita szerkesztőjét, hogy közöljön le egy olyan cikket, amiben elféll a „Grósz-bandát”. P. Kollár erre nem volt hajlandó, így a lap napjai meg voltak számlálva. A többi egyházi lapra is ez a sors várt, ha nem hódolt be az állami akaratnak.

A pert követően az egyházkormányzat is állami ellenőrzés alá került, a döntéseket egyházi ügyekben állami képviselők és a békemozgalmi papok hozták. Az Elnöki Tanács 30/1951. számú

⁵⁶ Az egyházmegyei papok az állam felügyelete alatt legalísiman, kisebb feltűrés mellett mozoghattak, mint az illegáltságba kényszerített szerzetesek, akiket általában meg is figyeltek.

rendelete értelmében az állam fenntartotta magának a Jékegyúri jogot, amit az Elnöki Tanács gyakorolt az Egyháziügyi Hivatal által. A püspöki hivatalokban miniszteri biztosok jelentek meg, hogy érvényesíthessék az állami akaratot. A püspököket megfosztották addigi munkatársaiktól, csak az államhoz lojálisakat (békepapokat) hagyták a helyükön. Czaplak Gyula az állammal kiegyezni hajlandó püspöki karral 1951. július 21-én ünnepélyes esküt tett. Püspöki körlevelek szállították fel a híveket az aratás és más gazdasági munkák gyors befejezésére, békekokcsónok jegyzésére...

A jezsuiták közül is egyre több pap kapott levelet a területileg illetékes püspöktől a következő tartalommal:

„Tisztelendő Áldozár Úr!”

Jelen soronmunka értesítem, hogy az állam és az egyház közötti meg egyezés értelmében én a mai naptól fogva semmiféle papi munkát nem végezhet. Kérem szentmisét nem tarthatok se, de kizárólag a hívek társulésában, amit apók megengednek. Kérem, őrizze meg papi lelkületét. Jézus Szívében jóakaró főpásztorai: XY püspök”

A munkátlaná váló és öreg jezsuitákat 1951. november 1-jétől a Fannonhalmi Szociális Otthon fogadta be. 32 atya és 14 testvér készült bevonulni a papi otthonba, 15 atya volt börtönben, hűszan úztek valamilyen módon papi foglalkozást, ebből 16 fő dolgozhatott ott plébánián egyházmegyeként. Így került P. Timár a budapesti Jézus Szívé-templomba gyónifalónak, P. Tamás pedig Makkosmáriára vezető lelkésznek. P. Nagy Zoltán és P. Ürmös Antal a veszprémi egyházmegyében, P. Bogyó, P. Hegyi, P.

⁵⁷ Az „Áldozár” szó az eucharisztia szentségére utal.

Schmidt⁵⁰ P. Mogyoróssy és P. Pethő⁵¹ az egri érseki egyházmegyében, P. Radányi Rókus⁵² és P. Siska Ferenc⁵³ Pécsen, P. Varga Béla⁵⁴, P. Kocs⁵⁵, P. Csizmazia Rezső⁵⁶ és P. Gyulai Sándor

* P. Schmidt Ferenc (1905–1998) 1923-ban lépett be a rendbe, 1935-ben szentelték pappá. Lelkipásztor Hódmezővásárhelyen, házfőnök Szatmárnémetiben, a provincia ökonómusa Pécsen, majd ugyanott házigondnok. 1950-ben hurcolták el Mezőkövesdre, majd az egri főegyházmegyében több helyen káplán. Nyugdíjazása után Budapesten a Radványi utcai renci otthon lakója.

⁵¹ P. Pethő Jenő (1896–1983) 1916-ban lépett be a Társaságba, 1927-ben szentelték pappá. Tanulmányai nagy részét Olaszországban végzi, de Itthon szerez tanári oklevelet. Pécsen és Kalocsán tanít. 1948-ban Pécsről hurcolják Mezőkövesdre. Élete végén Egerben lelkipásztor.

⁵² P. Radányi Rókus (1914–1978) 1930-tól novícius, 1942-től pap. Szatmárnémetiben és Budapesten lelkipásztor. 1950 után a pécsi egyházmegyében szolgál. A rendőrség elől külföldre menekül. Hollandiában, majd az Egyesült Államokban dolgozik.

⁵³ P. Siska Ferenc (1894–1955) 1916-ban lépett a Társaságba, 1924-től pap. Tanári oklevelet szerez, gimnáziumi tanárként működik. Mezőkövesdre hurcolják 1950-ben Pécsről. Haláláig a pécsi egyházmegyében lelkész.

⁵⁴ P. Varga Béla (1912–1989) 1927-ben kezdi a szerzetesi életet, 1941-től pap. Pécsen antenatusi felügyelő és plébános. 1950-ben Mezőkövesdre hurcolják. Szegeden, Nagykárolyon plébános, Endrődön, majd Szarvason káplán. Cádorosról megy nyugdíjba. A Radványi utcai otthonba költözik.

⁵⁵ P. Kocs Antal (1901–1978) 1924-ben lépett be, 1933-ban szentelték pappá. Mezőkövesden, majd Nagykárolyon plébános. 1950-ben Mária-pócra hurcolták. Szegeden káplán, majd templomigazgató. Nyugdíjasként Erken tartózkodik, majd Pannorhalmára költözik.

⁵⁶ P. Csizmazia Rezső (1922–) e. Társaságba 1941-ben lépett be, 1951-től pap. A csanádi egyházmegyében különféle helyeken káplán, plébános. 1957-ben biztonsági okokból többször börtönbe zárták. Nyugdíjasként székfaluja, Pére költözik.

Szegeden, P. Lőrincz Zoltán⁵⁷ pedig a csanádi egyházmegyében teljesített szolgálatot. Az egyházmegyések szívesen vették a jezsuiták segítségét, mert kevés volt az utánpótlás és a szerzetesek jelentős támogatást tudtak nekik nyújtani. Nyolc jezsuita atya rendelkezett tanári oklevéllel, ők megpróbálták az állami iskolákban elhelyezkedni. Egy atya hagyta abba a tanítást lelkiismereti okok miatt, egy pedig kilépett a rendből és úgy tanított tovább. Őt atya és öt testvér sekrestyésként talált munkát a szétszóratás alatt, többen pedig az Egyházi Szeretetszolgálat ágisze alatt szolgálták az Urat.

A rend azért nem volt egységes. Többen gondolták úgy, hogy a folytatásnak nincs semmi értelme, mert ilyen körülmények között úgysem lehet az utánpótlást úgy nevelni, ahogy azt a rendi hagyományok megkövetelik, a felszentelés meg teljesen bizonytalan dolognak tűnt. P. provinciális így ír 1952. október 10-én:

„Azt hiszem, mindegyikünk előtt világos, hogy helyzetünk emberileg egyre súlyosabb lesz és a jó Istenen kívül másban aligha reménykedhetünk. Hiszen jelenleg nemcsak a hivatalos kormányzati tényezők tartanak berúnktól minden csendőrnél veszedelmesebb sópredéknek, és imak nagy előszeretettel évezredes jezsuita ravaszágról, hanem meg kellett érnünk, hogy a pápák egy része is elfordult tőlünk, sőt szembefordult velünk, amint mondják: makacs kevélységünk, az Iddő szavát meg nem értő makacsságunk miatt.”

Közben minden este azt vártam, hogy mikor jönnek már értem. Ez nem volt jó érzés. Ezért is próbáltam magam minél jobban elfoglalni. Feladatban nem volt hiány, mivel a provinciális egyik legfontosabb feladata minden rendtaggal évente legalább

* P. Lőrincz Zoltán (1917–1973) 1937-ben kezdte a noviciátust, 1946-ban szentelték pappá. Kaposváron lelkipásztor, de 1951-ben eltiltották a papi szolgálatól. 1956-ig Balatonagárdon szőlőmunkás, majd a csanádi egyházmegyében lelkész, később a verővői szociális otthon lelki igazgatója haláláig.

egyszer személyesen találkozni. Ez rendezett körülmények között nem olyan bonyolult. Például leutazik az ember egyik nap Miskolcra – ott hárman voltak –, és egy nap elatt végez is. Rendezetlen körülmények között nem ilyen egyszerű. Rendszerint minden hétfőn elutaztam és szerdájig távol voltam. Vonattal és busszal utaztam, autó akkor nem volt. Voltak olyanok is, akik kérték, hogy ne látogassam meg őket. Még voltak ijedve. Érthető, nem botránkoztam meg rajta.

A helyége a fiataloké volt. A testvérek rengeteget segítettek. A szemináriumban dolgozók például minden héten szállítottak a kistarcseaiaknak tizenöt-húsz csomagot. Ez nem is volt olyan egyszerű, mert egyéni kérésekről volt szó. Volt olyan, akinek fogkrém kellett, másnak cipőfűző vagy kolbász. 1951-ben átvette Kistarcsát az ÁVÓ, utána már csak egyencsomagokat lehetett szállítani, de ekkor sem lett könnyebb a beszerzés, csomagolás és szállítás.

Nekem személyesen a legnagyobb problémát az jelentette, hogy nem kaptam részletes, minden helyzetre kiterjedő frásos utasítást. Sikerült néhány levél erejéig a római központunkkal kapcsolatba lépniük, de onnan is csak általános buzdítást kaptunk és minden alkalommal felszólítottak minket a hűségre. Ez valamennyire érthető is volt, mert a helyzet olyan gyorsan változott Magyarországon és olyan ritkán tudunk érintkezni a rendi központtal, hogy értelmetlen lett volna gyakorlati utasításokat várni tőlük.

Az állam terror egyre fokozódott, megfigyelték benünket, a puspökök is nagyfokú közönyt tanúsítottak irányunkban. A békepapi mozgalom is egyre nagyobb méreteket öltött, így jóformán csak a hitünkre és a jó Isten gondviselésére hagyatkozhattunk.

Nagy Imre kormányra kerülésétől a rend is sokat várt. A miniszterelnök több türelmet ígért vallási kérdésekben és óvta az illetékeseket adminisztratív intézkedések alkalmazásától. Az in-

ternálói táborokat 1953 szeptemberében feloszlatták. A rend hiába várt vissza az ott lévők közül többet is, mert sokukat szabadlábra helyezés után rögtön bíróság elé állítottak és újra elítélték. Így járt P. Mócsy⁶⁴ is, aki ellen az volt a vád, hogy illegális küldetést hajtott végre, titokban tárgyalt a Vatikánnal, a Puspöki Konferencián izgatott a népi demokrácia ellen és megakadályozta az egyház és az állam közötti megegyezést. P. Tull⁶⁵ is hasonlóan járt. Őt az internálótábor feloszlata után rögtön a Márkó utcai vizsgálati fogdába szállították és – mint a Jézus Társasága kémszervezet tagját – elítélték.

Néhányan viszont visszatérhettek a munkához. Ilyen volt az atyák közül P. Fricy,⁶⁶ P. Perényi,⁶⁷ P. Horváth Mihály,⁷⁰ P. Bol-

⁶⁴ P. Mócsy Imre (1907–1980) 1925-ben lépett be a Társaságba, 1936-tól pap. Főiskolai tanár Budapesten és Szegeden. Rómában doktoriátusi szerezés után a szegedi főiskolán, 1948-ban. Csapik érsek megbízásából egyházi ügyekben Rómába utazik, 1949-ben tér vissza, letartóztatják és internálják. 1953-ban a tábor feloszlata után a megyei bíróság kilenc és fél évre elítéli. 1955-től szabadlábon van, az Állatorvosi Főiskola fűtőjeként dolgozik. 1965-ben újra letartóztatják, 1968-ban szabadul és a MÁV-nál helyezkedik el. 1970-tól nyugdíjas.

⁶⁵ P. Tull Alajos (1894–1987) 1912-től tagja a rendnek, 1923-ban szentelték pappá. Magyar–angol szakos szerzett tanári oklevelet. Pécsett tanár, rektor és gimnázium igazgató, 1941 és 1943 között a kaloccai kollégium rektora. 1949-től pár napig tartományfőnök, majd internálják Mezőkövesdre. 1949-ben letartóztatják, szabadulása után Kistarcsára internálják. A tábor feloszlata után mint kémet 7 évre ítélik.

⁶⁶ P. Fricy Ádám (1914–1998) 1930-ban lépett be a Társaságba, 1942-ben szentelték pappá. Lelkipásztor Budapesten, 1950-ban internálják. 1953-tól kényszer munkásként dolgozik Tolna megyében. Később sekrestyés Bonyhádon és Tolnában, majd kisegítő lelkész, végül plébános Pécs-Bánya telepén.

dizsár és P. Kovács Jenő.⁷¹ Ekkor szabadultak azok is, akiket Kis-
tarcsán tartott P. Mócsy, a „kistarcsai főiskola hallgatói”: Fáb-
ián István,⁷² Kiss László,⁷³ Lázár József,⁷⁴ Matyasovich Henrik.⁷⁵

⁷¹ P. Perényi József (1912–1974) a csnádi egyházmegye kispapjaként szentelték pappá 1935-ben. Felzárkolt papként lép be a Társaságba 1936-ban. 1945-től a szegedi egyházmegyei szeminárium tanulmányi felügyelője. 1950-ban Szegedről a rendőrség Jászberénybe hurcolja, ahonnan megszökik, de elfogják és Kistarcsára internálják. 1953-ban szabadul nagyon rossz egészségi állapotban, kórházként dolgozik.

⁷² P. Horváth Mihály (1913–1981) 1934-ben csatlakozott a Jézus Társasághoz. 1944-től pap. Budapesten lelkijásztor, 1950-ben önként feladja magát, azonnal Kistarcsára internálják, 1953-ban szabadul, Budapesten likatorként dolgozik 1957-ig. Aztán szerzetes a budapesti Maller téri templomban, 1970-től lelkijásztor a budapesti Örökinnásdás templomban.

⁷³ P. Kovács Jenő (1901–1996) 1921-ben kezdte a noviciátust, 1931-ben szentelték pappá. Francia-ban szakon szerzett tanári oklevelet, Kalo-
csán tanít. Noviciusmester, majd a Budapesti Mennőn házfőnöke. 1949-
ben lezáróztatják, a büntetés lejárta után a Mosonyi utcai toloncházba,
majd Kistarcsára kerül. 1953-ban szabaddá, 1957-ig rendőri felügyelet
alatt áll. Segédmunkás, majd kertész, végül lelkész a mátyásföldi
kegytemplomban.

⁷⁴ P. Fábrián István (1923–) 1942-ben lépett be a Társaságba, 1958-ban
szentelték fel. 1949-ben megpróbált külföldre szökni, de elfogták és Kis-
tarcsára internálták. 1953-ban szabadul, szőlőmunkás falujában. Végül
felveszik az egri egyházmegyei szemináriumba. Pappá szentelése után
káplán Pesterzsébeten, 1990-től a kispesti rendi plébánia vezetője.

⁷⁵ P. Kiss László (1925–1982) 1944-ben lépett a rendbe, 1957-ben szer-
telték pappá. 1949-ben megkísérelte a külföldre távozást, de elfogták és
Kistarcsára internálták. 1953 őszén szabadult, aztán rendőri felügyelet
alatt szállóhelyen élt. Rakodómunkás, segédmunkás, plébániai imádko-
zóklubvezető. Közben a budapesti Hitstudományi Akadémián doktorátust
szerez.

⁷⁶ P. Lázár József (1919–1994) 1939-ben kezd a szerzetesi életet. 1949-
ben külföldre próbált távozni, de elfogták és Kistarcsára internálták,
ahonnan 1953-ban szabadul. Az építőiparban dolgozik, közben ma-

Máté József,⁷⁶ Németh Tibor⁷⁷ és Weber János. Hiába várták azt,
hogy majd valamelyik rendi főiskolán folytathatják a tanulmá-
nyikat, még papi szemináriumokban sem tudtuk őket elhelyezni.

Az amnesztia nem vonatkozott azokra, akiknek a börtön-
töltetése 1953 ősze előtt még nem járt le. A korábbi jezsuita ve-
zetők visszatéréséről így szó sem lehetett. A börtör lakója ma-
radt továbbra is P. Csávossy, P. Tüll, P. Vág,⁷⁸ P. Könyves,⁷⁹ P.
Kerkai Jenő, P. Sass,⁸⁰ P. Ardai⁸¹ és Miklós testvér.⁸²

gánton elvégzi a kolégját, 1957-ben pappá szentelik. Nyugdíjazása
után Egerben lelkijásztor, majd egy évig Rómában tanul, ahonnan
Kispestra kerül lelkijásztorrá.

⁷⁷ Matyasovich Henrik (1923–) 1944-ben let. Jezuista. 1949-ben külföldre
menekülés közben elfogják és Kistarcsára kerül. P. Mócsy vezetésével
elvégzi a bölcséleti főiskola tananyagát, 1953-ban szabadul, 3 év múlva
elhagyja Magyarországot. 1957-ben szentelik pappá Maastrichtban.
1990-ban költözik haza, a noviciusmester munkatársa lesz.

⁷⁸ P. Máté József (1922–) 1941-ben csatlakozott a Társasághoz. Bölcsélet-
i tanulmányai után tanulmányi felügyelő Szétnárnémetiben. 1949-ben
a magyar határ átlépése közben elfogták, Kistarcsára internálták. 1953-
ban szabadult, 1956-ban elhagyta az országot. 1957-ben szentelték pap-
pá New York közelében, majd Torontóban lelkijásztor.

⁷⁹ P. Németh Tibor (1924–1985) a társaságba 1942-ben lépett be. 1949-
ben külföldre akart távozni, de a határon elfogták és Kistarcsára inter-
nálták. Itt végezte el a filozófiát. 1953-ban szabadult, kintzkodott, majd
a váci egyházmegyében 1958-ban pappá szentelték. Súlyos betegsége
miatt Panonhalmára költözött.

⁸⁰ P. Vág József (1914–1987) 1933-tól a Társaság tagja, 1943-ban szentel-
ték pappá. A budai Mennőn lelkésze, majd egyetemista fiatalokkal
foglalkozik. 1946-ban letartóztatják, a szovjet katonai bíróság 1946-ban
ülítette és a Szovjetunióba szállították. 1954-ben szabadult, Budapesten
élt, súlyos beteg.

Kistarcsáról összesen 17 rendtársunk szabadult. Nagyon nagy csalódásként érte őket, hogy nem folytathatták a lelképásztori munkát és a teológiai tanulmányaikat sem. Akadt olyan rendtársunk, aki nem tudott megbirkózni a bizonytalansággal, és kérte a felmentését vagy egyszerűen leszakadt a közösségről. Összesen három páter, tizennégy testvér és tíz tanuló rendtag hagyott el minket ezekben a súlyos években.

Az utánpótlás és a fiatalok kérdése

Az elején a fiatalokkal nem volt különösebb baj, mivel még P. Csávossy el tudta intézni, hogy mindannyian egyházmegyei szemináriumokban tanuljanak.

A jezsuita szellemiség érvényesülhetett a szemináriumokban, mivel Egerben a spirituális és két tanár tartozott a Társa-

¹⁰ P. Könyves Tibor (1916–1987) 1934-ben lépett a rendbe, 1946-tól pap, 1958-tól hitoktató Hódmezővásárhelyen. 1948-ban buzdítja a fiatalokat, hogy járjanak hittanra és kifogásolja az iskolák államosítását. Letartóztatják, ízigtagis miatt elítélik. Szabadulás után segédmunkás, sekrestyés, nyelvtanár.

¹¹ P. Sass Imre (1911–1974) 1928-ban kezdte meg a noviciátust. 1941-ben szentelték pappá Nápolyban. Hazatérve Szegeden dolgozott Soklaj bújdosóit a rendőrség elől, végül elfogják és elítélik. Szabadulását követően Somogyvároton, Lengyeltőlban sekrestyés, Kúsznyban és Késcsényben kegyes lelkész, ahol baleset következtében hal meg.

¹² P. Arday Tibor (1913–1983) 1933-ban lépett a rendbe, 1943-ban szentelték pappá. Egy ideig a budapesti Mennéza lelképásztora. Szegedre kerül, ahol 1949-ben elfogják, szabadulása után kénior. A hetvenes évek végén súlyos betegséggel Hannoverba kerül.

¹³ Fl. Miklós János (1910–1997) 1936-ban kezdi az újrarendet a budai Mennézában. A Mennéza, majd a budapesti rendház portása, a szétszórtaság kezdetén P. Csávossy máxistákként. 1951-ben letartóztatják, szabadulása követően szállítótársulatnál, szerzetiszolgálatnál dolgozik gépkocsivezetőként. A budapesti Szent Rókus-kápolna, majd a szegedi Szent József templom sekrestyése.

sághoz, Szegeden pedig több rendtagunk volt kapcsolatban a szemináriummal P. Petrichhal az élen. A Központi Szemináriumban én voltam a gyóntató, ami azt jelentette, hogy szombati délutánonként és minden vasárnap ott lehettem és foglalkozhattam a növendékeinkkel.

1951 júniusában jelentkeztek az első gondok. Czapik érsek úr állami nyomásra kltette a főegyházmegyei szemináriumból a jezsuita növendékeket, kivéve azokat, akiknek születési helye a főegyházmegye területén volt. Ezt pont egy olyan ember tette, aki nagyon sokat köszönhetett a jezsuitáknak. Nagy volt a nyomás, a régi bevált módszert alkalmaztuk: a fiatalokat Budapestre helyeztük, albérletbe kerültek. Minden csoportot rábírtam egy-egy alyára, hogy a tanulmányaikat próbálják felügyelni. 10–12 növendék került így Pestre, de csak három-négyen maradtak meg, legtöbbjük világi pap lett.

Távoznuk kellett azoknak a jezsuita tanároknak is, akik a főiskolán tanítottak. P. Bogyó és P. Fabián egyházmegyei papok lettek, P. Rozmán¹³ Feldebrőre került kántornak, később az érsek kiltotta az egész egyházmegye területéről.

1952. január 1-je fontos dátum volt a magyar provincia életében. Az 1949-ben belépett novíciusok közül heten tettek ekkor egyszerű és ünnepélyes fogadalmat a Központi Szeminárium vendégszobájában. A növendékek kérdése mégsem volt megoldott: 1952 júniusában az esztergomi és csanádi főhatóság közölte, hogy nem fogják a jezsuita kispapokat a szemináriumba visszafogadni. Két lehetőségük volt a jezsuita novíciusoknak: vagy szakítottak a jezsuita lelkiséggel és elkötelezettségükkel, vagy a következő évben már nem is léteztek vissza a szemináriumban.

¹⁴ P. Rozmán János (1906–1996) 1922-ben lépett a rendbe, 1935-ben szentelték pappá Innsbruckban. 1939-től lelki igazgató Veszprémben, 1943-tól az egri egyházmegye papnevelőjében. 1951-ben állami rendelkezésre el kellett hagynia az egyházmegye területét. 1957-ben letartóztatják, szabadulása után Tahitótfalu költözik.

A döntés több mint harminc fiatalt érintett. Budapesten helyeztük el őket albertben kettes vagy hármass csoportokban. Ügyeltünk arra, hogy hasonló lelki és képzettségi szinten álló fiatalok kerüljenek egymás mellé. A novíciusok egy kialakított csoportjait P. Lutzsenszky látogatta, oktatta és ellenőrizte. A lakosokkal P. provinciális foglalkozott, tanításukba bekapcsolódott P. Kerkai György és P. Rózsa Emér is.

Több központ alakult ki Budapesten: a Központi Szemináriumban volt az egyik, ahol Marcell Mihály, a rektor és Werner Alajos, a prefektus is sokat segített. Kálmán Sándor volt a portás, fr. Rózsahegy és fr. Milkevics pedig szabóságot működtettek itt. Dr. Corvay Vilma, az Országos Egészségügyi Intézet osztályvezetője és főberője, Gulyás Gyuláné négy éven keresztül biztosítottak otthont és ellátást azoknak, akik hozzájuk fordultak az Üllői út 36-ban egészen 1955-ig, amikor mindkettőjüket letartóztatták. Több lakóházat tartottunk a Mester utca 37. alatti Almási-lakásban is.

Minden fiatallal külön-külön próbáltam beszélni. Elmagaráztam, mi az, amit a jelenlegi helyzetről tudunk és mit várunk el tőlük. Ez nem volt valami sok, de nagy szerepe volt az őszinteségnek ebben az időszakban. A módszer később igazolódott, amikor az egri, a szegedi és budapesti szemináriumokból is kikerültek a jezsuita növendékeket. A különböző szemináriumokból kirakott gyerekeink szintén Budapestre kerültek. Próbáltam becsületesen eljárni. Azt mondtam nekik, ne egymással, hanem a saját lelkismeretükkel és a Jóstennel beszéljék meg, tudják-e vállalni a szerzetesjelöltséget. Hála Istennek, elég sok ember megmaradt.

Egy kis anyagi segítséget tudtunk nekik nyújtani az alberti költségeihez. A tanulmányaikkal, teológiából és filozófiából is haladniuk kellett. A papszentelést viszont nem tudtuk megígérni nekik, mert addigra a püspökök teljesen el voltak szigetelve. Arra kértük a fiatalokat, hogy csak akkor mondjanak igent, ha

tudják vállalni a szerzetesi életet ebben a formában is. Nekünk akkor kezdődtek a problémák, amikor igent mondtak, mit kívánjunk tőlük és mennyit? Ettől függetlenül azért vidám volt az életünk. Sokat kirándultunk, főleg a Svábhegyre, mert az atona-kutatói őrző átvésosok építettek ott egy jó focipályát. Amikor látták, hogy jövünk, akkor előzékenyen bementek a városba. A pálya mellett volt egy hatalmas bombatölcsér. Oda vonultunk a meccsek után beszélgetni. Egy emberrel mindig hátrahagytunk, ő figyelte, hogy közeledik-e valaki.

A szórakozás mellett persze tanultak is, főleg békőköznap. Voltak kemény vizsgáztatások, de ha jól meggondolom, érdekes volt ezeket letenni, mert a következő generáció províciája belőlük tevődött össze. Huszonhárom-huszonnégyen maradtak meg ebből a társaságból.

Bár nem volt egyszerű a fiatalokkal tartani a kapcsolatot és beszéltartani az illegálisban működő rendet, mégis minden tagtól elvártuk, hogy naponta vegyenek részt szentmisén, végezzék becsületesen a lelki feladataikat, tartsák tisztán lakásukat, ruhájukat, önmagukat és álljanak helyt tisztességesen a főiskolán vagy a munkahelyükön.

A kis csoportokat rendszeresen, de legalább hetente egyszer keresték fel jezsuita atyák, akik lelki beszélgetést folytattak velük, meggyónatták őket és – ha kellett – anyagi segítséget is nyújtottak nekik. Vasárnaponként közös kirándulásokat, focimeccseket szerveztek, nyárra pedig elküldték a fiatalokat vidéki plébániákra kiscigiteni.

Évente tartottunk nekik lelkigyakorlatokat, ahová meghívtuk azokat a középiszkolás stúkákat is, akikről úgy gondoltuk, indíttatást éreznek a papságra. Általában a Balaton partján találkoztunk (Jankovicstelep, Balatonboglár), mert ott nem volt annyira feltűnő egy nagyobb csapat fő jelenléte. A Balatonon kívül voltak még biztonságos helyek vidéken, ahol zavartalanul összejöhetek a fiatalok. Ilyen volt Leányfalun Szedonya Kálmán villája

és a csobánkai plébánián, ahol Kapcsándi Zsigmond bencés atya nagyon sokat segített. Volt néhány család, akik nem féltek és mindig szívesen fogadták bennünket. 1952-ben Arácsra kibéreltünk egy villát, ahová a testvérek mehettek lelkigyakorlatra. Ezt később sikerült megvennünk. A fiataloknak mi tartottuk a lelkigyakorlatot. Többször mentünk a Búzavirág villába és a szántódi állomásépület padlására is.

A renden belül is rengeteg áldozattal járt ez a munka. P. Süllének sokszor egyik hónapról a másikra kellett előteremtene több tízezer forintot, ami a fiatalok ruházására, albérletére kellett. P. Lutzszenszky fáradhatatlanul járt a fiatalok után, hogy a hivatást ébren tartsa bennük. Nagy segítséget jelentett ehhez a munkához P. Petruch, P. Palánkai és P. Faragó kitartása és emberszeretete.

A börtönjárás kezdete

1954-ben a magyar katolikus egyház püspökei a sok zaklatásba belefáradva egyre több gesztust tettek az állam felé. A sajátságosan ritkultak az egyház elleni támadások, de a párt központi vezetésének titkársága a megfelelő adminisztratív eszközök alkalmazásával szorgalmazta az egyház részéről megnyitvártul „klerikális reakció” ellen.

Ennek a szellemében lépett fel a Szerv Balatonszabadiban P. provinciálissal szemben 1954. június 30-án. Lelkigyakorlatról, középiskolás fiúk közül hurcoltak el.

Összegzés

A dolgozat célja az volt, hogy összehasonlítsa a Szerv interpretációját P. Pálos személyes emlékeivel az 1951–1954-es időszakra vonatkozóan. Arra voltam kíváncsi, melyek azok a dolgok, amiket a Szerv kiemel, különös fontosságot tulajdonítva nekik

és ezzel szemben melyek az időszak súlypontjai mintegy 50 év távlatából P. Pálos szemszögéből.

Mindkét forrás különleges jelentőséget tulajdonított a rend szervezeti felépítésének. Az illegálissá váló jezsuita rendet működtetni kellett és fenn kellett tartani. Az állami rendelet nem jelentette P. Pálos számára azt, hogy a rendet fel kellene oszlatnia. Az egyházjog szerint szerzetesrendet csak a pápa oszlathatja fel, ezért a mindenkori provinciális feladata az, hogy – az állami körülményekhez alkalmazkodva – biztosítsa a rend kontinuitását. P. Pálos a provinciális kinevezésétől kezdve azon munkálkodott, hogy fenn tudja tartani a rend országos szintű működőképességét. Ennek érdekében több központot hoztak létre az országban: a rend vezetősége és P. Provinciális Budapestről irányított 5 nagyobb csoportot P. Lutzszenszky Alfonz, P. Petruch Antal, P. Sülle Géza, P. Palánkai Tibor és P. Kollár Ferenc vezetésével. A Vas megyei központtal alakuló csoport élén P. Bogyó György, a párvonbalmián P. Zsirnó Ferenc, a szegedién P. Reithy József, a pécsién pedig P. Radányi Rókus állt.⁸⁴ A központok általában régi jezsuita szemináriumokra vagy papi szemináriumokra szerveződtek, az illegális rend szervezéséhez világi papi csoportok is kapcsolódtak.⁸⁵ P. Pálos rengeteget utazott, tartotta a kapcsolatot az egyes csoportok vezetőivel és minden egyes rendtaggal, mivel provinciálisként feladata volt legalább egyszer évente személyesen beszélgetni velük. A rend a nagy távolságok és az állami ellenőrzés ellenére is hatékonyan működött: biztosították az információáramlást, megszervezték a rend szociális hálóját, tartották és továbbképezték a rendtagokat, oktatták a novíciusait. P. Pálos a személyes találkozásokon kívül 34 provinciális levelében is ellátta információkkal, tanácsokkal és gyakorlati intézkedésekkel a rendtagokat.

⁸⁴ II. melléklet, alapja: Történelmi Hivatal V-116815, 198. A hiányos, illetve hibás adatokat P. Pálos Antal információi alapján javítottam ki.

⁸⁵ Lásd I. melléklet.

P. Pálos utódja kinevezésének kérdése inkább a Szerv számára érdekes, mivel ha a rend magyarszági fejt sikerül az előtt letartóztatniuk, mielőtt kinevezi a következő provinciális, akkor nagy esélyük van arra, hogy a – Szentszékkal és a római központtal minimális kapcsolatot tartó – magyar provinciál sikerül felszámolniuk. Ahogyan P. Pálos visszaemlékezéseiből tudjuk, az utódját rögtön a saját kinevezése után kijelölte P. Tamás János személyében, viszont a Szervet tudatosan félrevezette 1954 szeptemberéig, hogy az új provinciálisnak legyen ideje átvenni a provinciát és megteremni a szükséges óvintézkedéseket.

Az utánpótlás kérdése szintén létfontosságú volt a provincia életében. P. Pálos nagyon fontosnak tartotta a rend novíciusainak képzését, ami egyre nehezebbé vált, mivel az egyházmegyei szemináriumok 1951-től sorra küldték el a jezsuita növendékeket, akiket – ha folytatni akarták tanulmányaikat – a szorgalmi időszakban el kellett helyezni valahol és biztosítani kellett számukra a folyamatos és színvonalas képzést a felszentelésükig.⁶⁶ Ez: P. Pálos úgy oldotta meg, hogy kisebb csoportokban Pestre költöztette őket és az idősebb, megfelelő képzettségű testvérek tartották, vizsgáztatták őket, így nem kellett abbahagyniuk a tanulmányaikat. Ezek mellett a körülmények mellett persze nem sok fiatal tudta vállalni a képzéssel kapcsolatos nehézségeket. Ezzel párhuzamosan a középszkolás korosztály körében is utánpótlás után kellett nézni, amit a rendszeresen szervezett balatoni lelki gyakorlatok és a fiatalok körében végzett változatos munka hivatott szolgálni.

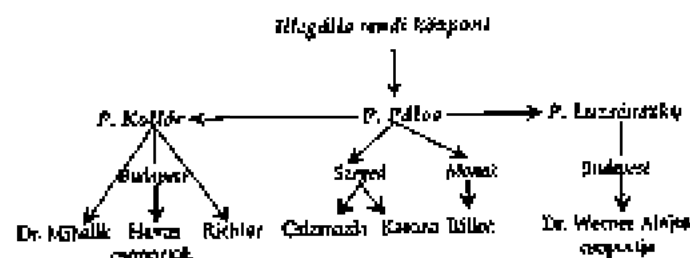
A jezsuita illegalitás első három évét a Szerv és P. Pálos által nyújtott titkról keresztül is kissé homályosan és hiányosan látuk, de teljes kép kialakítására a rend történetének adott időszakáról – egyéb adatok hiányában – a két értelmezés és nézőpont

⁶⁶ A felszentelés egy újabb problémát vetett fel, nevezetesen azt, hogy melyik püspök végzi el az illegalis rend tagjainak pappá szentelését.

figyelembevételével lehet csak kísérletet tenni, azt azonban a rendelkezésünkre álló információk alapján is biztosan állíthatjuk, hogy a rend működéséhez minden feltétel adott volt: biztosították a provinciális személyének kontinuitását, kiépítették a rend vezető szervét az egész országra kiterjedő hatáskörrel. Működött az információáramlás az egyes csoportok és a rendtagok között, a vezetés jelölte ki a feladatokat és a hatásköröket, ezzel összehangolt és jól működő szervezetet hoztak létre. Megoldották az utánpótlás kérdését, foglalkoztak a bebörtönzött rendtagokkal és szociális otthont alapítottak az idős testvérek részére. Az illegalitás első három évében a rend működéséhez szükséges személyi és gazdasági feltételeket is megteremtették.

I. melléklet.

Az „Illegalis jezsuita rend” szellemi vezetéséhez csatlakozott papi csoportok⁶⁷

⁶⁷ Az ábra alapja: Történelmi Hivatal V-116819, 171.

Függelék

Források

- Történelmi Hivatal, Pálos Antal és társai, vizsgálati dosszié, V-116819.
- Történelmi Hivatal, Tarnás János és társai, vizsgálati dosszié, V-129284/1-5.
- Történelmi Hivatal, Gulyás Gyuláné vizsgálati dossziéja, V-129284.

Bibliográfia

- Balogh Margit – Gergely Jenő: *Egyházak az időskori Magyarországon 1780–1992*. MTA Történettudományi Intézete (kronológia). História, 1993. Budapest.
- Gergely Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*. Budapest, 1985. Kossuth, 119.
- Pálos Antal: *Válságon, veszen át, Anima Lina-Könyvek 1*. Budapest, 1992. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya.
- Szabó Csaba (szerk.): *Egyháziügyi hangulat-jelentések 1951, 1952*. Budapest, 2000. Ország-Budapest Főváros Levéltára.
- Szabó Ferenc (szerk.): *Ültözött jezsuiták otthoniánál. Anima Lina-Könyvek 8*. Budapest, 1995. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya.
- Szabó Ferenc (szerk.): *Magyar kortárs jezsuiták. Anima Lina-Könyvek 3*. Budapest, 1999. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya.

Csanádi Szilvia

REKONSTRUKCIÓ, FIKCIÓ, IRODALOM

A művészettörténeti és az irodalmi
rekonstrukció jellegzetességeiről
a budai vár néhány leírása alapján¹

*„A képzeletés igen is belül szállhat a történetekbe,
hazám inkább úgy, legelőbb úgy, mint amikor egy víz part-
jára állunk, s megfigyelésünk elterül a hab, azt mond-
juk, ott egy nagy hal ugrál el.”*

(Erdélyi János)²

A rekonstrukció mint szöveg

Balogh Jolán *A művészet Mátyás király udvarában* című kétkötetes könyvében a budai vár kutatásának és feltárásának addigi, a Mátyás-korra vonatkozó ismeretanyagát gyűjtötte össze és rendszerezte. Feladatának elvégzésében – ahogyan az első kötet bevezetőjében megjegyzi – a teljesség igénye vezette.³ Munkája az összességében rengeteg forrásszöveg, képi ábrázolás, alaprajz, töredék és adat közléskényszerre miatt szabályos eredménye

¹ Az alábbi írás azon kutatás eredménye, amelyet a 2000/2001-es tanévben utóron, Mikó Árpád vezetésével folytattam, akinek halálával társazom az együttgondolkodásért és a bátorításért. Köszönettel mondok még Margócsy Istvánnak, aki munkámat a készülő dolgozat figyelmes olvasásával segítette.

² Erdélyi 1991, 228.

³ Balogh 1966, 14, 17.